

מהר"ל על התורה עש"ק פ' וישלח, תשפ"ד

1. ג' ברכות האבות: כוכבי השמים, חול הים, עפר הארץ

פרשת וישלח (פרק ל"ב) – (י) ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק יקוק האמר אלי שוב לארץך ולמולדתך ואיטיבה עמך: (יא) קטנתי מפל החסדים ומפל האמת אשר עשית את עבדך כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות: (יב) הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אתו פן יבוא והפני אם על בני: (יג) **ואתה אמתה היטיב איטיב עמך ושמתני את זרעך כחול הים אשר לא יספר מרב:**

ושמתי את זרעך כחול הים - והיכן אמר לו כן, והלא לא אמר לו אלא (שם כח יד) והיה זרעך כעפר הארץ. אלא שאמר לו (כח טו) כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך, ולאזכרה אמר (כז יז) הרבה ארצה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים:

גור אריה (אות י"ח)

ולאברהם אמר כו'. וקשה למה לא זכר הבטחת עצמו בפירוש "והיה זרעך כעפר הארץ" (לעיל כח, יד), ויש לומר דזכות אבות יותר גדול מזכות עצמו, דלא שייך בזה 'נתלכלך בחטא' כל כך, שהשם יתברך זוכר חסדי אבות לבנים אף על גב שאינם ראויים. אבל קשיא דמכל מקום היה ליעקב להזכיר ברכת "והיה זרעך כעפר הארץ" שזאת הברכה הוא כוללת אברהם ויעקב, כי לשניהם נאמר זה, אמנם נראה כי דבר זה דבר מופלג בחכמה, כי ישראל נתברכו בג' ברכות; ככוכבי השמים, וכחול אשר על שפת הים (לעיל כב, יז), וכעפר הארץ. ככוכבי השמים - כי רבוי כוכבי השמים כל אחד ואחד יש לו שם בפני עצמו והוא נספר, כדכתיב (ישעיה מ, כו) "המוציא במספר צבאם". כחול אשר על שפת הים - שאין מספר לו, ולא בא במספר. ואלו שני דברים לא היו בפעם אחד; כי בימי משה שהיו נספרים נמשלו ככוכבי השמים, כמו שאמר משה "והנכם היום ככוכבי השמים לרוב" (דברים א, י). ובימי שלמה - היו יהודה וישראל "כחול אשר על שפת הים" (ר' מ"א ד, כ). וכל אחד מעלה בפני עצמו; הראשון יותר חשוב מצד החשיבות, וזה יותר חשוב מצד הרבוי:

אמנם רבוי "והיה זרעך כעפר הארץ" אין זה נאמר רק על התרבות בלבד, שהוא יוצא תמיד אל הפעל כמו המעיין שהוא מוסיף מים ונובע תמיד, ואין צריך שיהיה נמצא כלל רבוי מים, אף על גב שיקח הכל - סוף סוף הוא נובע ומתפשט. ולפיכך אמר "והיה זרעך כעפר הארץ", כי הארץ לרוב דקות חלקיה אין מספר להם, וברכה כזאת אין דבר בפעל, רק כאשר תמיד הוא מוסיף והולך - כאשר יקח חלק אחד עוד יש חלק בו אחר, ואין גבול ותכלית להם. ודבר זה אינו מצד התפשטות הרבוי, רק מצד ההתרבות, כמו המעיין הנובע תמיד מוסיף והולך, וברכה כזאת לא ימנע אף אם לא ישאר רק קצת - שמהם יבאו אחרים ויוסיף תמיד, שהרי אין ברכה זו רק כי אין גבול להם, ולא יבא לגבול וקצה,

גור אריה (פ' בלק, כג:י)

... וזה הברכה אשר נתן הקדוש ברוך הוא "והיה זרעך כעפר הארץ" (בראשית כח, יד), ואין פירוש הכתוב על הרבוי בפעל, כי הכתוב אומר (דברים ז, ז) "כי אתם המעט מכל העמים", אלא פירושו כי כל האומות יגיעו אל השלמה והעמידה, אבל זרע יעקב אינו לעמידה, אבל נוסף עליהם בכל עת שהם עושים רצונו של מקום. וזאת היא הברכה העליונה, כי נמשך הווייתם ממקום הברכה העליונה אשר אין לה הפסק. ומפני שהרבוי שיש להם - מצד התרבות התולדות, שהוא נמשך תמיד, לא מצד הגדולים אשר ישנם כבר, דהם נמצאים בפועל, רק מצד המשך תולדות הקטנים, אשר אין מנין להם, דכיון דתמיד הם הולכים ומוסיפין - לא שייך למנות דבר שנתוסף היום או מחר, כי הוא נושא תמיד להוספה...

לאפוקי "והיה זרעך כחול אשר על שפת הים" (לעיל כב, יז) שברכה זאת מכח רבוי יש לו הרחבה, ובשביל כך אם ימעט - הרי אין כאן הרחבה... ומה שלא הזכיר "ככוכבי השמים", מפני שאותה ברכה לא שייכא כאן, שהרי בא לומר מפני שנתברך ברבוי כחול אשר על שפת הים יהיה הוא וזרעו נשמרים מן החסרון, והבטחת

מהר"ל על התורה

עש"ק פ' וישלח, תשפ"ד

"ככוכבי השמים" הוא נאמר על המעלה הגדולה שיהיה להם, לא על הרבוי, כי חול הים יותר, דכתיב (ר' הושע ב, א) "והיו בני ישראל כחול אשר על שפת הים":

2. בין נבואה להבטחה

פ' וישלח (פרק ל"ב) – (ז) וישבו המלאכים אל יעקב לאמר באנו אל אחיך אל עשו וגם הלך לקראתך וארבע מאות איש עמו: (ח) ויירא יעקב מאד ויצר לו ויחץ את העם אשר אתו ואת הצאן ואת הבקר והגמלים לשני מחנות: (ט) ויאמר אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפליטה: (י) ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק יקח האמר אלי שוב לארץ ולמולדתך ואיטיבה עמך: (יא) קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות:

(ח) ויירא וינר - ויירא שמא יהרג, וינר לו אם יהרוג הוא את אחריים... (יא) קטנתי מכל החסדים - נתמעטו זכותי על ידי החסדים והאמת שעשית עמי, לכך אני ירא, שמא משהצטנתי נתלכלכתי צחטה ויגרום לי להמסר ציד עשו:

גור אריה (אות י"א)

ויש מקשים למה היה ירא יעקב, והלא הבטיחו הקדוש ברוך הוא שנאמר (לעיל כח, טו) "והנה אנכי עמך ושמרתיך"... ובגמרא מתרץ בפ"ק דברכות (ד.) ובפרק חלק (סנהדרין צח:) וכן פירש"י בסמוך... ומקשים על זה מהא דבפרק קמא דברכות (ז.) כל דבור שיוצא מפי הקדוש ברוך הוא לטובה - אפילו על תנאי אינו חוזר...

העיקר הוא כי חילוק יש בין הבטחה ובין נבואה, כי הדבר שלא נאמר אלא לשם הבטחה להבטיח את האדם - אין זה נבואה, שלא בא רק להבטיח את הצדיק לעשות עמו טוב, ובדין הוא שתבא לה שנוי מפאת המקבל, כי אחר שלא היתה רק מפני זכות אשר הובטח - ואותו המקבל אפשר שישתנה, וישתנה ההבטחה אשר הבטיח אותו הקדוש ברוך הוא. אמנם יבחן הנביא כאשר לא היה מתנבא להבטיח, רק שהוא אומר שכך שלחו להתנבאות שיהיה בעתיד, לא להבטיח. ולפיכך רוב דברי הנבואה הם בלשון עבר כאילו כבר נעשה, כלומר שכך נגזרה הגזירה לטובה מאת ה', לא כמו ההבטחה שהוא מבטיח את האדם לעתיד... וזה לשונם בב"ר בפרשה זאת (עו, ב) 'מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה', פירוש מפני כי בעולם הזה הם, ואפשר שישתנה מפאת המקבל. והרי מוכח בדברים אלו דבמקום הבטחה שאני:

גבורות ה' פרק ז

כי חלוק יש בין ההבטחה ובין הנבואה, כי ההבטחה הוא מה שמבטיח הצדיק בשביל צדקתו או בשביל שאהוב לפני ה' דבר זה נקרא הבטחה לצדיקים, ואין הנביא נבחן בדבר זה כי בטל דבר בטל האהבה... ואין הנביא נבחן... רק בדבר שהוא נבואה, וזה כי הנבואה הוא מצד עצמה, דבר זה יהיה כך או לא יהיה כך... ולפיכך היעוד של רע גם כן אין בחינה בזה כלל שיובחן הנביא, כי אין רע יורד לעולם מצד עצמו שמאתו ית' יבא טוב, ולפיכך אפשר להשתנות כאשר הוא חוזר בתשובה שהרי הרע לא יבא רק על ידי מקבל. וזהו שאמר ירמיה הנביא אשר ידבר לשלום, כלומר אותו יש לו בחינה אם הוא נביא אמת מפני שהטוב יש לו ענין בפני עצמו שהוא תולה בעצמו ושייד בזה הכזבת הנביא, אבל אשר הוא מתנבא לרע אותה הנבואה הוא בודאי מצד המקבלים ולפיכך אפשר להשתנות על ידי תשובה:

3. שם יעקב גורם לשם ישראל

פ' וישלח (לה: י) – ויאמר לו אלהים שמך יעקב לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך ויקרא את שמו ישראל:

ספר נצח ישראל (הקדמה)

שלא נעקר שם "יעקב", כי שם "יעקב" גם כן הוא סבה לשם "ישראל", כי שם "יעקב" נקרא מלשון שהיה יעקב מקטין עצמו כמו עקב, ואין דבר יותר שפל מן העקב, ודבר זה הסבה שיהיה השם יתברך מגביה אותו עד שיקרא "ישראל", על שם "שרית עם אלקים ועם אנשים", שכל המשפיל עצמו הקדוש ברוך הוא מגביה אותו (עירובין יג:). ומפני כך ישראל גם כן נקראו בשתי שמות אלו, כי בשביל שהם מקטינים עצמם הקדוש ברוך הוא מגביה אותם...